

Motion till riksdagen 2005/06:Ju419

av Lars Ohly m.fl. (v)

Tvångsmedel och medborgerliga fri- och rättigheter

Motionen delad mellan flera utskott

Förslag till riksdagsbeslut

1. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad i motionen anförts om att sammansättningen i Registernämnden skall motsvara sammansättningen i riksdagen.
2. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad i motionen anförts om att Registernämnden skall ges i uppdrag att kontrollera uppgifter om enskilda som lämnas ut till tredjeland.
3. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad i motionen anförts om att regler för upplysningskyldighet och skadeståndsansvar vid obefogade beslut om hemliga tvångsmedel skall utredas.
4. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad i motionen anförts om att Sverige skall agera för ett avvecklande av planerna på regler om lagring av trafikdata.
5. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad i motionen anförts om att Datainspektionen skall vara den myndighet som hanterar tillståndsgivning och kontroll av allmän kameraövervakning.
6. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad i motionen anförts om att enskild som utsätts för tvångsmedel såsom frysning av tillgångar eller listning på EU:s s.k. terroristlistor skall ha rätt att få sin sak prövad i svensk domstol.
7. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad i motionen anförts om att möjlighet till ekonomisk kompensation för personer som blivit utsatta för brott mot förbudet mot tortyr skall införas i enlighet med internationella konventionsåtaganden.¹
8. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad i motionen anförts om att konventionerna om mänskliga rättigheter snarast skall inkorporeras i svensk rätt och att en översyn skall göras gällande övriga konventioner som Sverige undertecknat så att det står klart att Sverige lever upp till de åtaganden konventionerna kräver.¹

Fel! Okänt namn på

9. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad i motionen anförs om att Sverige snarast bör inleda en process för undertecknande och ratificering av tilläggsprotokoll nr 12 till Europakonventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna.¹
10. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad i motionen anförs om att regeringen skall verka för att förhandlingarna om regler för registrering av föreningar, deras medlemmar och ekonomiska förehavanden genast avbryts.¹

¹ Yrkandena 7 till 10 hänvisade till KU.

Inledning

Mänskliga rättigheter är ständigt ifrågasatta och måste därmed ständigt försvaras. När det gäller de politiska rättigheterna är det kanske framför allt rätten till privatliv, yttrandefriheten och föreningsfriheten som får stryka på foten utan vidare diskussion men på senare tid också rätten till rättvis rättegång och faktiskt också förbudet mot tortyr.

Utvecklingen när det gäller mänskliga rättigheter är att dessa ständigt får stå tillbaka i kampen mot terrorism och s.k. internationell brottslighet. Det nya säkerhetstänkandet innebär att hoten likställs inom Europa och USA även om förutsättningarna är mycket olika i de olika länderna såväl inom Europa som mellan Europa och USA. Denna likställning förutsätter i sin tur ett miss-tänkliggörande av folkgrupper och även politiska partier. I Spanien har man valt att förbjuda det politiska partiet Batasuna. I Tyskland har enligt uppgift razzior genomförts bland kurder utan konkreta anklagelser eller misstankar. I Storbritannien ges möjlighet till att övervaka utländska medborgare under längre tid utan att brottsmisstanke presenteras eller att frågan kan prövas i domstol trots att detta torde strida mot Europakonventionen för mänskliga rättigheter.

På närmre håll har Sverige sorgligt nog gått i första ledet när det gäller att kränka förbudet mot tortyr genom det spektakulära utlämnandet av två egyptiska män via amerikansk försorg till Egyptens säkerhetstjänst. När det gäller förbud av politiska och andra organisationer har Sverige dock lyckligtvis fortfarande inställningen att det inte är organisationer utan handlingar som skall vara förbjudna.

Vänsterpartiets inställning är och kommer att förbli att de mänskliga rättigheterna är odelbara och ständigt utsatta för attack. Vi kommer inte att ge vika för dessa attacker utan vårt mål är att ständigt försvara de friheter som är en förutsättning för att demokratin skall bestå och utvecklas. Vi är övertygade om att demokrati inte kan försvaras genom att begränsningar i de demokratiska rättigheterna införs. De rättigheter som generationer före oss slagits för att få till stånd måste bevaras och utvecklas.

Säkerhetskommisionen och Registernämnden

År 2002 publicerades det mycket ambitiösa arbetet som fått namnet säkerhetskommisionen. Flera tusen sidor i nio volymer bestående av forskarrapporter och analyser av dessa och dessutom en mängd annat arbete överlämnades till justitieministern. Innehållet i dessa volymer är en genomgång av den olagliga registrerings- och avlyssningsverksamhet som bedrivits av Säkerhetspolisen och andra från mitten av 1900-talet fram till nutid.

Den stora nyheten i betänkandet var kanske omfattningen av verksamheten. Flera hundra tusen personer har olagligt övervakats, och dessutom har ett

Fel! Okänt namn på

stort antal journalister varit utsatta för liknande kontroll och angiveri på lösa grunder. Den olagliga övervakningen och utlämnandet av uppgifter ur olagliga register har lett till allvarliga konsekvenser för enskilda. Att ett antal personer hindrats i sin yrkesutövning är irreparabelt, och det kan konstateras att den kompensation som utbetalats till några få inte kan uppväga den kränkning som dessa personer varit utsatta för. Detta till trots har ingen person i beslutsfattande ställning åtalats för händelserna. Ingen ansvarig har heller bitt om ursäkt för de kränkningar enskilda råkat ut för.

Det krävdes mycket hårt arbete av många för att få till en kommission med uppgiften att utreda den olagliga åsiktsregistreringen och övervakningen som drabbat så många. Efter det att rapporterna har presenterats har dock debatten om ansvar tystnat fort. Besvikelsen över detta har varit stor, både bland dem som utsatts för övergrepp och bland många som slåss för mänskliga rättigheter i övrigt. Den relevanta frågeställningen borde givetvis ha varit hur denna massiva övervakning, förutom att den påverkat enskilda individer i deras yrkesutövning och i privatlivet, har påverkat det demokratiska samtalet, föreningsfriheten och andra friheter som vi tar för givet.

I samband med avslöjandena om IB och den massiva hemliga och olagliga övervakningen som svenska myndigheter gjorde sig skyldiga till under ett antal årtionden tillsattes Registernämnden som en garant för bättre hantering av dessa frågor. I Registernämnden finns i dag två partier representerade, nämligen Moderaterna och Socialdemokraterna. Det är en märklig inställning att endast de två största partierna skall delta i kontrollen av Säkerhetspolisen, och Vänsterpartiet har därför länge drivit att alla partier borde vara med och ta ansvar för denna kontroll. Vi föreslår därför att en förändring av sammansättningen av Registernämnden genomförs så att alla partier i riksdagen representeras i Registernämnden.

Detta bör riksdagen som sin mening ge regeringen till känna.

Under senare tid har frågan om Säpos utlämnande av uppgifter om enskilda till utländska Säkerhetstjänster diskuterats. Frågan har aktualiserats genom att en svensk fredsaktivist av israelisk polis nekats inresa till Palestina med hänvisning till uppgifter från svenska Säkerhetspolisen. Den svenska fredsaktivisten har inte anklagats för några brott eller att ha gjort sig skyldig till skadlig verksamhet.

Att säkerhetstjänster har kontakter med sina internationella motsvarigheter är i sig inget konstigt och heller inte dåligt. Vänsterpartiet anser dock att det måste vara möjligt att kontrollera uppgifter som lämnas ut för att undvika att enskilda drabbas på ett orimligt sätt.

Registernämndens uppgift är att kontrollera att Säpos register är lagliga och dessutom att utföra registerkontroller av personer som skall anlitas av stat och kommun för vissa känsliga uppgifter. När det gäller uppgifter som lämnas till utlandet om enskilda svenska medborgare finns ingen motsvarande kontroll. Det torde vara fullt möjligt att utvidga Registernämndens uppgift till att även omfatta kontroll av uppgifter som lämnas ut om enskilda till annan stat. Detta bör riksdagen som sin mening ge regeringen till känna.

Ökad rättssäkerhet vid användningen av hemliga tvångsmedel

Under de gångna åren har en del åtgärder vidtagits för att öka rättssäkerheten när det gäller hemliga tvångsmedel som vidtas med lagstöd. Det gäller rätten till ombud vid beslut om användning av tvångsmedel och även vissa förbättringar när det gäller den skrivelse som avlämnas till riksdagen med redovisning av polisens användning av tvångsmedel.

Under lång tid har Vänsterpartiet drivit frågan om ytterligare förbättrad parlamentarisk kontroll av de hemliga tvångsmedlen. Det är därför mycket glädjande att det nu har tillsatts en utredning som har till uppgift att ta fram förslag till ett parlamentariskt organ för tillsyn över polisens användning av hemliga tvångsmedel. Vi ser fram emot den förstärkning detta kommer att innebära.

Vi vill dock gå ett steg längre och införa upplysningsskyldighet för polisen till den som utsätts för hemliga tvångsmedel. En person som i dag utsätts för exempelvis hemlig telefonavlyssning eller hemlig teleövervakning och som sedermera åtalas i domstol får den bevisning som finns till hands presenterad för sig och ges självklart också möjlighet att bemöta densamma. Detta gäller även bevisning som har framkommit genom hemliga tvångsmedel. Ett stort antal personer där avlyssningen inte lett till rättsliga åtgärder förblir dock ovetande om att det utsatts för integritetskränkande behandling. Självklart är det orimligt att den som är åtalad får kunskap om detta men inte den som fått misstankarna mot sig obekräftade.

Det är inte säkert att en avlyssningsåtgärd eller liknande varit obefogad även om ärendet inte lett till åtal, men en upplysningsplikt skulle ge den enskilde möjligheten att få sin sak prövad. Detta torde gynna såväl tilltron till rättsväsendet som stärka rättssäkerheten. Om det vid en prövning visar sig att den integritetskränkande åtgärden varit obefogad skall skadestånd kunna utgå. Vänsterpartiet anser att den sittande integritetskommittén bör få ett tilläggsdirektiv för att ta fram en modell enligt ovan. Detta bör riksdagen som sin mening ge regeringen till känna.

På svenskt initiativ bereds just nu ett förslag inom EU om en skyldighet för distributörer av tele- och datatrafik att lagra denna trafik under ännu ej fastslagen tid. Förslaget har kritiserats av den s.k. 29-gruppen som består av alla dataskyddsmyndigheter i EU då det anses strida mot Europakonventionen. Förslaget har också avslagits av en bred majoritet i Europaparlamentet. För att undkomma kritiken från parlamentet har frågan hastigt flyttats från pelare ett till pelare tre där parlamentets inflytande är mindre. Även om Vänsterpartiet självklart står bakom våra gemensamma strävanden för att minska och hejda den internationella brottsligheten, får denna strävan inte kränka demokrati och mänskliga rättigheter. Förslaget i fråga är ett förslag som leder till just sådana kränkningar. Vänsterpartiet anser att Sveriges riksdag måste säga nej till detta förslag. Detta bör riksdagen som sin mening ge regeringen till känna.

På agendan står i dag ett antal förslag som gäller nya hemliga tvångsmedel. Vi inser att den tekniska utvecklingen självklart även måste komma polisen

Fel! Okänt namn på

till godo. Om ett förslag till integritetskränkande metoder kan visas vara mer effektivt än det intrång det innebär kommer vi att vara beredda att diskutera dessa metoder. För att det skall bli aktuellt krävs dock en reell redovisning av hur balansen mellan effektivitet och integritet, dvs. proportionalitet, skall uppnås. Denna redovisning måste utgå från Europakonventionens krav på att metoden skall vara nödvändig i ett demokratiskt samhälle, alltså att metoden verkligen ger bättre resultat vad gäller brottsbekämpning än någon annan metod som är mindre integritetskränkande.

När det gäller de förslag som i dag ligger för beredning gällande t.ex. buggning, hemlig husrannsakan och infiltration har vi ännu inte sett någon sådan redovisning. Vi anser att sådan lagstiftning aldrig kan införas utan att effektiviteten är visad. Vi avser dock att komma tillbaka med förslag till beslut om dessa förslag föreläggs riksdagen.

Kameraövervakning

Kameraövervakning av platser dit allmänheten har tillträde har länge varit en fråga för diskussion. Kan förekomsten av kameror vara brottsförebyggande? Är förekomsten av övervakningskameror en förutsättning för utredning av brott? Kan övervakningskameror vara ett hjälpmedel vid utredning av brott? Självklart är svaret på alla dessa frågor i den bästa av världar ibland ja. Dock får förekomsten av övervakningskameror aldrig ses som ett undergörande trygghetsmedel. Självklart är antalet rån i nattöppna butiker mer beroende av ett stängt kassaflöde och förbud mot ensamarbete än övervakningskameror. Självklart är det bättre med kundvärdar på kollektivtrafiken än övervakningskameror. Självklart kan polisen ibland ha nytta av bilder från kameror när brott skall utredas men långt ifrån alltid.

Vänsterpartiet anser att kameror skall få användas för övervakning av allmänna platsen, men det skall ske under kontrollerade former och med restriktivitet. Tillsynen över de tillstånd som lämnas av länsstyrelserna lämnar mer att önska. Tillämpningen av tillståndsgivningen och föreskrifterna för sådana tillstånd skiljer sig åt över landet. Detta är inte en tillfredsställande ordning. I dag är det 24 myndigheter som handlägger dessa ärenden.

Vänsterpartiet menar att värnandet om den personliga integriteten skulle vinna på att det var en myndighet som handlade dessa ärenden. I de flesta andra europeiska länderna är det dataskyddsmyndigheterna som sköter denna hantering. Vänsterpartiet anser att Datainspektionen skall vara den myndighet som sköter tillståndsgivning och kontroll av kameror på allmänna platser. Detta bör riksdagen som sin mening ge regeringen till känna.

Rättvis rättegång

Ytterligare en mänsklig rättighet som regleras i ett antal internationella dokument, och även i den svenska grundlagen, är rätten till en rättvis rättegång. Detta är en förutsättning för en fungerande demokrati. För att uppnå målet att erbjuda rättvisa i rättegångar krävs inte bara oberoende domstolar utan också fungerande utredningsförutsättningar och självklart också avsaknad av diskriminering inom hela rättsväsendet. Det senare är en fråga som vi berör i motionen "Rättvist rättsväsende".

Dock finns det ytterligare krav för att förtroendet för rättsväsendet skall vara fullständigt. Ett sådant krav är att lagstiftningen är klar och tydlig och att den kan förstås av var och en.

I ett allt högre tempo införs i dag lagstiftning som inte uppfyller dessa krav. Detta gäller stora delar av den s.k. terroristlagstiftningen. I vårt eget land finns också ett mycket skrämmande exempel på hur en otydlig lagstiftning och ett ogenomträngligt regelverk kan drabba enskilda. Efter de fruktansvärda terrordåden i New York fick tre svenska medborgare sina tillgångar frusna. Detta innebar att de tre männen och deras familjer inte fick tillgång till dagligt levebröd. Lön kunde inte betalas ut och därmed inte hyra eller andra livsnödvändigheter regleras. En av dessa tre män lever fortfarande under dessa vidriga förhållanden. Han har inte fått sin sak prövad i Sverige och heller inte anklagats för något brott. Det finns ingen öppen kriteriebeskrivning eller något öppet förfarande som beskriver hur man hamnar på den lista som skapar denna livssituation. Detta till trots har EG-domstolens förstainstansrätt beslutat att det var rimligt att frysa tillgångar.

Vi ser exempel på hur man i andra länder gör större och större avsteg från rättssamhället som exempelvis de föreslagna nya reglerna om häktning som just nu bereds i Storbritannien eller USA:s fängelse i Guantánamo. Vänsterpartiet anser att Sverige måste vara bättre än så. Åtgärder som drabbar enskilda skall vara reglerade i lag och skall kunna prövas i svensk domstol. Om listor av den typ som beskrivits ovan över huvud taget skall finnas måste det ges möjlighet för den enskilde att få sin sak prövad. Detta bör riksdagen som sin mening ge regeringen till känna.

Förbudet mot tortyr och Sveriges övriga åtaganden i internationella konventioner rörande mänskliga rättigheter

Sverige är ett land som i teorin gått i främsta ledet när det gäller försvaret för förbudet mot tortyr. Vår roll som föregångsland är nu ett minne blott. I stället innehar vårt land det föga hedervärda världsrekordet i fällningar enligt FN:s tortyrkonvention. Efter den rättsvidriga avvisningen av två egyptiska medborgare till utländsk säkerhetstjänst har Sverige fullständigt tappat sitt anse-

Fel! Okänt namn på

ende i denna fråga. Återigen har vi blivit fällda för ett brott mot förbudet mot tortyr.

De internationella konventioner som Sverige skrivit under innehåller ett krav på att vi vid brott mot konventionen i fråga skall utge ekonomisk kompensation till den individ som utsatts för kränkningen. Detta krav har dock inte omsatts i svensk lagstiftning genom korrekt implementering. Västerpartiet anser att vi nu måste se över det svenska regelverket så att detta lever upp till kravet på ekonomisk kompensation vid brott mot förbudet mot tortyr. Detta bör riksdagen som sin mening ge regeringen till känna.

Att ekonomisk kompensation inte utbetalas vid brott mot tortyrkonventionen är dock inte ett unikt problem när det gäller internationella konventioner. Sverige tillämpar den s.k. dualistiska principen beträffande tillämpligheten av internationella konventioner i intern svensk rättstillämpning. Det innebär att domstolar och myndigheter inte direkt tillämpar konventioner som Sverige åtagit sig att följa, utan att det först krävs att de "transformeras" till svensk rätt eller att konventionen som sådan görs till svensk lag genom att lagstiftaren beslutar om "inkorporering". Visserligen skall domstolarna, i den mån det finns ett tolkningsutrymme som medger detta, tolka lagstiftningen fördragskonformt. Men många gånger är detta inte möjligt.

Transformationsmetoden har ofta visat sig vara en ofullständig metod eftersom det är svårt för lagstiftaren att skaffa sig en total överblick över vilka lagar som behöver ändras och på vilket sätt för att Sverige skall uppfylla ett gjort konventionsåtagande. Den metod som ger säkra garantier för att ett konventionsåtagande genomförs på nationell nivå är inkorporering, en metod som för övrigt användes beträffande Europakonventionen den 1 januari 1995.

När det gäller andra grundläggande MR-konventioners ställning i svensk rätt brukar de FN-kommittéer som övervakar konventionerna regelmässigt rikta allvarlig kritik mot Sverige för att konventionerna inte gjorts tillämpliga i svensk rätt. Ett exempel på sådan kritik kom från FN-kommittén för mänskliga rättigheter i april 2002 i samband med granskningen av Sveriges femte rapport om tillämpningen av den internationella konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter.

De konventioner som i första hand blir aktuella är följande: Internationell konvention om medborgerliga och politiska rättigheter, internationell konvention om ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter, internationell konvention om avskaffande av alla former av rasdiskriminering, konvention om avskaffande av all slags diskriminering av kvinnor, konvention mot tortyr och annan grym, omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning och konvention om barnets rättigheter. Sverige bör omedelbart inkorporera ovanstående konventioner i svensk rätt för att leva upp till de åtaganden konventionerna ålägger oss. Detta bör riksdagen som sin mening ge regeringen till känna.

Tilläggsprotokoll nr 12 till Europakonventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna

Tilläggsprotokoll nr 12 till Europakonventionen innebär att begränsningen av diskrimineringsförbudet i konventionens artikel 14 till att enbart gälla de rättigheter som omfattas av konventionen elimineras. Diskrimineringsförbudet utsträcks så att det omfattar alla rättigheter vilka är garanterade i lag. Detta är ett viktigt steg i arbetet för att förverkliga principen om alla människors lika värde.

Tyvärr har Sverige varken undertecknat eller ratificerat protokollet. Regeringen har ifrågasatt om ett tilläggsprotokoll är rätt metod eftersom det tar mycket lång tid innan Europadomstolen hunnit utveckla en praxis. Samma argument skulle ha kunnat användas mot en anslutning till själva konventionen. Även konventionen är ett levande instrument, med en praxis från domstolens sida som ständigt utvecklas beroende på samhällsförhållandenas förändringar. Argumentet skulle även kunna anföras mot ny nationell lagstiftning över huvud taget.

Det har också anförts från regeringen att det inte kan uteslutas att en stat kan komma att hållas ansvarig enligt protokollet på grund av vad som hänt i den enskildes förhållande till tredje man, t.ex. en hyresvärd eller restaurangägare. Men även själva konventionen medför ju viss s.k. Drittwirkung, dvs. tillämplighet även mellan privata rättssubjekt. Det är angeläget att ett förfarande med inriktning på ett skyndsamt undertecknande och ratificering av protokollet inleds. Detta bör riksdagen som sin mening ge regeringen till känna.

Demonstrations-, förenings- och mötesfrihet

Rätten att offentligt uttrycka sina åsikter genom demonstrationer är en viktig del av våra fri- och rättigheter. Rätten att organisera sig i föreningar utan att riskera att registreras för sina åsikters skull är en annan viktig fråga. Även dessa friheter är under attack.

Inom EU bereds för närvarande ett förslag om registrering av ideella föreningar. Förslaget har till syfte att förhindra terrorism men innebär att såväl den lokala idrottsföreningen som en politisk sammanslutning och dess medlemmar skall finnas med i ett jätteregeister.

Som förslaget ser ut i dag finns en stor risk att en dyr och besvärlig byråkratisk apparat läggs över den ideella sektorn. Bland annat skall alla betalningar rapporteras. Förslaget ger också myndigheter rätt att utföra ingående undersökningar i ideella organisationer. Detta förslag hotar föreningsfriheten och att skapa det slutna kontrollsamhälle vi vill motverka. Vänsterpartiet

Fel! Okänt namn på

anser att den svenska regeringen måste verka för att motverka förslaget i sin helhet. Detta bör riksdagen som sin mening ger regeringen till känna.

En för demokratin oerhört viktig princip är att var och en skall ha rätt att uttrycka sina åsikter vid demonstrationer och sammankomster. För Vänsterpartiet är det mest naturliga att detta görs öppet och offentligt. Att förbjuda någon att uttrycka sina åsikter offentligt och samtidigt vara anonym är dock ett intrång i de mänskliga rättigheterna, vilket inte är acceptabelt.

Regeringen har förelagt riksdagen förslag om införande av maskeringsförbud vid demonstrationer. Detta förbud är generellt men skall bara tillämpas när polisen anser det befogat, dvs. om ordningsstörning uppstår eller riskerar att uppstå.

Även om det finns undantag för religiösa huvudbonader och även om det finns möjlighet att begära undantag från bestämmelsen över huvud taget anser Vänsterpartiet att ett sådant förbud är en allvarlig inskränkning i demonstrationsfriheten. Självklart finns det risk att vissa grupper drabbas extra hårt av ett sådant förbud. Förbudet är också mycket svårt att tillämpa och det finns risk för godtycke.

Vänsterpartiet kommer att yrka avslag på propositionen om maskeringsförbud.

Stockholm den 22 september 2005

Lars Ohly (v)

Lars Bäckström (v)

Berit Jóhannesson (v)

Sermin Özurküt (v)

Lennart Gustavsson (v)

Alice Åström (v)

Rolf Olsson (v)